

L'ANUARI DE L'ENVELLIMENT DE LES ILLES BALEARS: UNA DÈCADA DE CANVIS I DE CONTINUÏTATS

L'Anuari de l'envelliment de les Illes Balears: una dècada de canvis i de continuïtats

Belén Pascual Barrio

Rosario Pozo Gordaliza

Carmen Orte Socias

Lydia Sánchez Prieto

Resum

L'article resumeix deu anys de l'*Anuari de l'envelliment*. L'anàlisi del contingut, les conclusions i propostes dels articles publicats, projectes, recerques, experiències diverses, ens ajuda a valorar l'evolució d'una dècada en diferents àmbits de la vellesa. Deu anys després de la primera publicació, podem fer balanç del procés, dels resultats, i ens podem plantejar nous reptes de futur. A partir d'ara, caldrà seguir descrivint, documentant i analitzant línies temàtiques obertes, per continuar coneixent-ne els canvis i permanències, tal com s'ha fet fins ara. Però també serà enriquidor per a l'*Anuari* anar incorporant noves i actuals panoràmiques i perspectives sobre l'envelliment.

Resumen

El artículo resume diez años del *Anuario del envejecimiento*. El análisis del contenido, las conclusiones y propuestas de los artículos publicados, proyectos, investigaciones, experiencias diversas, nos ayuda a valorar la evolución de una década en diferentes ámbitos de la vejez. Diez años después de la primera publicación, podemos hacer balance de proceso, los resultados, y nos podemos plantear nuevos retos de futuro. A partir de ahora, habrá que seguir describiendo, documentando y analizando líneas temáticas abiertas, para seguir conociendo los cambios y permanencias, tal como se ha hecho hasta ahora. Pero también será enriquecedor para el *Anuario* ir incorporando nuevas y actuales panorámicas y perspectivas sobre el envejecimiento.

1. Introducció

En la societat actual, l'allargament de l'esperança de vida de les persones grans explica l'augment tant de l'autonomia com de les situacions de vulnerabilitat i dependència. La capacitat d'una societat per fer front a les noves necessitats del procés d'envelliment de la societat es materialitza tant en forma de dispositius de protecció social (inversió, serveis, especialització, grau de coneixement i atenció de les necessitats existents, etc.) com en forma d'un reconeixement públic efectiu, tant per part de l'administració com de la societat civil. Es necessita la comprensió per part de la societat d'aquestes noves necessitats de protecció i el reconeixement del potencial i les possibilitats d'autonomia i participació.

Aquest és finalment el gran repte de les societats desenvolupades, fer front a les necessitats de les persones grans, un col·lectiu amb perfils, preferències i valors molt diversos; i especialment atendre les necessitats de les persones grans en situació de dependència.

Amb aquesta finalitat neix el projecte de l'*Anuari de l'envelliment* de les illes Balears, la d'afavorir un major coneixement i comprensió, la de crear un espai generador de reflexió a partir de la col·laboració de les institucions públiques i les entitats especialitzades en la investigació i la intervenció social i educativa amb aquest sector de la població. Aquest repte implica el treball compartit de persones vinculades a la gerontologia des de la perspectiva de l'atenció i la prevenció, des de la vessant social, sanitària, econòmica, laboral, educativa, cultural i residencial.

En vistes a superar una visió homogènia de les persones grans, l'*Anuari* es planteja des del seu inici cinc objectius principals:

- fer visible el fet social de l'envelliment, i el sector de població cada vegada més nombrós i diversitat/heterogeni;
- contribuir al coneixement i comprensió d'aquest sector des de diferents vessants;
- donar a conèixer els programes i les polítiques d'intervenció;
- posar de manifest el risc d'exclusió social d'aquest sector de població, a causa de la seva vulnerabilitat econòmica, social, educativa o de salut, i
- d'acord amb aquestes possibles situacions de vulnerabilitat, apuntar aquelles alternatives polítiques i d'intervenció social que permetin fer realitat el repte de l'autonomia i qualitat de vida de totes les persones grans.

Enguany, deu anys després de la presentació d'aquest projecte, podem fer balanç del procés i dels resultats, així com plantejar nous reptes de futur. La quantitat i diversitat dels treballs presentats s'ha incrementat durant aquests deu anys, passant dels set articles publicats a l'*Anuari* de 2008 als 24 el 2016. En conjunt, al llarg d'aquesta dècada s'ha comptat amb 264 col·laboradors del món professional i acadèmic, i s'han publicat un total de 167 treballs (vegeu taula 1).

Taula 1 | *Els autors que han col·laborat durant aquests deu anys*

Adrià Muntaner Mas	Ana Andreu Mas	Ana Serra Devesa
Aina Maria Ferrà Cañellas	Ana Belén Velasco Rodríguez	Andrea Ramon Candela
Aina Mascaró Juan	Ana López García	Àngela Aguiló Llobera
Alba Alfonso Saura	Ana M. Uréndez Ruiz	Angélica Miguélez Chamorro
Àlex Llambrich Mañes	Ana Mantecón Carrero	Antoni Nadal Nadal
Alicia Rodríguez García	Ana Romo Tarachel	Antoni Ribas Prats
Amelia Antonia Ródenas Barcos	Ana Serapio Costa	Antònia Costa Bauzà

Antònia Fontanet Cifre	Cecília Padrós Cano	Iolanda Cirer Sotos
Antonia M. Abellán García	Clara Vidal Thomàs	Irene Amengual Quevedo,
Antònia Tur Torres,	Clemente Dorado Morgado	Irene Castaño Cárdenas
Antònia Vidal Arbós	Concepció Pou Soler	Iruna Salaberry Navarro
Antonina Matamalas Enseñat	Concepción Padilla Franco	Isabel Maria Carrió Pons-Estel
Antonio Calvo Ara,	Cristina Fernández Coll	Isabel Molina Ramírez
Antonio Comas Barceló.	Cristina Nadal Lladó	Jaume Cantallops Ramon
Antonio Martínez Nicolás	Daniel Adrover-Roig	Jaume Gual i Móra
Antonio Molina Balsalobre	Dora Sánchez González	Jaume Perelló Alorda
Antonio Román Rodríguez	Edith Pérez Hernández	Jaume Pomar Pons
Apol·lònia Miralles Xamena	Elena Cabeza Irigoyen	Jaume Torres Bosch
Arnau Amer i Sastre	Elena Jorquera Riera	Javier Marrero Acosta
Aroa López Fernández	Elisa Pérez Ramon	Javier Murillas Angoiti
Bárbara García Arredondo	Elsa Herranz Sanz	Javier Ruiz Blanco
Bartomeu J. Barceló Ginard	Enric Benito Oliver	Javier Ureña Morales
Bartomeu Roig Roselló	Enrique Campos Alcaide	Javier Vich Morlà
Belén Hernández Jiménez	Enrique Gómez Prieto	Jerònia Miralles Xamena
Belén Pascual Barrio	Esperança Moll Mesquida	Jessica de Freitas Fernandes
Bernardo García de la Villa Redondo	Estefanía Gallardo Nielsen	Joan Amer Fernández
Bernardo López Oblaré	Estefanía Serratusell Sabater	Joan Carles March i Cerdà
Biel Gelabert Noguera	Eva Cifre Moré	Joan Ferrer Riera
Blanca Rubio Velázquez	Evelyn García Rodríguez	Joan Mut Vives
Calatina Galmés Ferrer	Fèlix Grases Freixedas	Joana Ferragut Fiol
Carlos Vecina Merchante	Fernando Enríquez Palma	Joana Maria Fiol i Amengual
Carme Corredera Gascó	Fernando Ramón Gancedo	Jordi Forteza-Rey Borralleras,
Carmel Redondo i Ferrer	Ferran Dídac Lluch i Dubon	Jordi Parramon Coma
Carmen López Esteva	Francesc Joan Andreu Alcina	Jorge Llosá Céspedes
Carmen Mas Tous	Francesc Mas Ferrari	José Ángel Rubiño Díaz
Carmen Orte Socias	Francesc Xavier Delgado i Drover	José Arnay Puerta
Carolina Quiroga Parada	Francesc Xavier Ponseti Verdaguer	José Ignacio Torné Gutiérrez
Catalina Andreu Mestre	Francisca Isabel Rodríguez Fiol	José Manuel Portalo Prada
Catalina Caldés Melis	Francisca Rosselló Mas	José María Tugues Roure
Catalina Carme Cruelles Julia	Francisca Rosselló Muntaner	José Roberto Peñalver García
Catalina Garcia Garí	Francisco Barceló Galindo	Josefa Marí Marí
Catalina Juan Garau	Francisco José Perales López	Josep Antoni Pérez Castelló
Catalina Maria Vanrell Munar	Gemma Tur Ferrer.	Josep Lluís Riera Moll
Catalina Ribas Guasch	Gloria Cardenal Félix	Josep Vidal Conti
Catalina Rubio López	Gregorio Molina Paniagua	Juan Lal Asnani Kishnani
Caterina J. Massutí Sureda	Guillem Artigues Vives	Juan Manuel Martínez Álvarez
Caterina Maria Julià Alou	Inmaculada Fernández Esteban	Juan Manuel Rosa González

Ladislao Bernaldo de Quirós y Lomas	María Asunción Boronat Moreiro	Patricia Cornide López
Laura Espinàs Olvera	María Cruz Trigoso Arjona	Patricia Gómez Picard
Laura Pérez García	María de les Neus Homar Santaner	Patricia Moncada Pons
Laura Vidal Bonet	María de los Ángeles Sanz Sobrino	Paula Muñoz Tartalo
Liberto Macías González	María Elena Gimeno Domènech	Pedro Montoya Jiménez
Liliana Curzi	María Elisabet Parera Amer	Pere Alzina Seguí
Lluís Ballester Brage	María Francisca Mas Riera	Pere Antoni Borràs Rotger
Lorena Expósito Irigaray	María Isabel Amer Riera	Pere Antoni Salvà Tomàs
Lorena Martín Mus	María Isabel Cuart Sintés	Pere Palou Sampol
Luis Cornide Santos	María Isabel Vidal Pérez	Petra Juan Socias
Lydia Sánchez Prieto	María José Arévalo González	Pilar Andrés Benito
M. Ángeles Pérez Albertí	María José Secilla Castro	Pilar Ferreras Más
M. Antònia Barceló Riera	María Magdalena Femenias Sureda	Rafael Borràs Ensenyat
M. Cristina Ferrer González	María Magdalena Medinas Amorós	Rafael Torres García
M. Isabel Cuart Sintés	María Magdalena Viedma Viedma	Ramón Bayés Sopena
M. Judith Alfaro Fajardo	María Riera Sagrera	Robert C. Fernández Garcia
M. Neus Llabrés Fuster	María Sánchez Delicado	Rocío Gómez Juanes
M. Rosa A. Arregui Álava	María Teresa López Sánchez	Roger Farré i Secall
Ma Carmen Maestre Bernal	María Valero de Vicente	Rosa Maria Adrover Barceló
Ma Dolores Castilla Quintero	María Zaforteza Dezcallar	Rosa Martorell Dols
Ma Dolores Valenzuela Fernández	María Nélida Tur Faúndez	Rosa Perelló Ferrer
Ma Dolors Fortuny Bennassar	María Zulema Rodríguez Aguirre	Rosa Taberner Ferrer
Ma Victoria Riado Rian	Marián Vázquez Sánchez	Rosario Pozo Gordaliza
Magdalena Medinas Amorós	Maribel Merino Tomé	Rubén Fernández Tarrío
Manuel del Río Vizoso	Marina Blasco Escandell	Salud Mantero Heredia
Manuel Martínez-Sellés	Marta Fernández Tous	Sebastià Mascaró Cabrer
Margalida Gili Planas	Marta Uriarte Ituño	Silvia Carretero Quevedo
Margalida M. Batle Mayrata	Martí X. March Cerdà	Sílvia Zapata Ruiz
Margalida Maria Batle Mayrata	Mauro García Toro	Sira Fiz Vozmediano
Margalida Perelló Llompart	Milagros González González	Sofia Alonso Bigler
Margalida Pocoví Fernández	Miquel Adrover Estelrich	Soledad Gallardo Bonet
Margalida Maria Ribot Moll	Miquel Josep Oliver Ramon	Sònia Palau Boned
Margalida Vives Barceló	Miquel Roca Bennasar	Susan Roig Merino
Margalida Rosselló Bauçà	Miriam Ramírez León	Tania Gutiérrez Inguanzo
Margarita Ferrer Cardona	Mirna Frascarelli	Teresa Jaudenes Gual de Torrella
Margarita Roser Hernández	Montserrat Carreras Pons	Tomàs Aliàs Aguiló
Margarita Isabel Viñuela Benítez	Montserrat Lloret Bové	Vicenç Ferretjans Moranta
Maria A. Alarcón Bigas	Nicolás Flaquer Terrasa	Victòria Alemany Abraham
Maria Bonet Oliver	Noèlia Martínez Martínez	Virginia Rivero Moreno-Ortiz
Maria Ángeles Fernández Valiente	Núria Masana Navarro	Yolanda Lázaro Fernández
Maria Antònia Gomila Grau	Núria Vaquer Reixach	Yolanda Rueda Falcón

2. Una introducció a l'envelliment en el segle XXI

Carmen Orte i Martí X. March, l'any 2009, al seu article «La realitat de la gent gran a les illes Balears» afirmaven que l'increment de l'esperança de vida havia estat un dels fenòmens socials més significatius del segle XX, i que continuarà durant el segle XXI. L'envelliment és un dels màxims desafiaments socials i econòmics del segle XXI per als països europeus, amb la proporció més gran de persones que superen els seixanta-cinc anys, juntament amb el Japó. L'envelliment progressiu i l'augment de la població gran impliquen un increment de la despesa de la societat pel que fa als plans de pensions i a la creació i el manteniment dels recursos socio-sanitaris per a aquesta població envellida i amb un augment del percentatge de persones grans dependents. L'envelliment poblacional implica, a més, un increment del nombre d'estudis sobre aquest fenomen des de diverses perspectives disciplinàries. Hi ha un interès social, acadèmic, científic, polític, cultural, etc., creixent en relació amb aquest fenomen social.

Un dels temes que ha comptat amb una presència continuada a l'*Anuari* ha estat l'**anàlisi demogràfica**. Després del capítol de Sílvia Carretero, Ferran Dídac Lluç ha estat el responsable de fer un seguiment de les dades. A més, aquest darrer autor ens ha aproximat a la realitat multicultural de la gent gran (2010), la població gran estrangera (2010), el sobreenvelliment femení (2011), el sector de població nonagenària (2012) i l'ús que fa aquest grup d'edat de la llengua catalana (2015). Al darrer capítol de 2016, l'autor revisa els índexs de participació social i de la capacitat i adaptació a l'entorn per a un envelliment actiu i afirma que se situen per sobre de la mitjana de la UE28.

Marga Vives, l'any 2009, presenta una anàlisi dels indicadors socials de les persones més grans de 65 anys relacionats amb dades demogràfiques, sanitàries, econòmiques i de serveis socials. S'aporten dades sobre prestacions socials, formes de convivència, relacions socials i actituds de la gent gran.

Paral·lelament al creixement de població es produeix un increment del nombre de **persones grans que viuen soles**, majoritàriament dones. El 2014, Maria Isabel Amer i Maria Isabel Quart ens acosten al tema de la soledat de les persones grans. L'article comença aprofundint en el concepte de soledat i les diferents tipologies, les variables que incideixen en aquest fenomen i les seves conseqüències. Amb la finalitat de visibilitzar el col·lectiu, les autores proposen una sèrie de recursos i projectes que es podrien implementar des de les institucions o entitats que treballen amb persones grans per afrontar aquest fet. Les línies d'intervenció per abordar aquest fenomen s'adrecen a: afrontar l'estrès induït per la soledat; millorar la xarxa de relacions interpersonals; incrementar la participació social a través de la promoció d'activitats dirigides a la comunitat i en entorns residencials. A partir d'aquesta base, s'exposa una sèrie de programes dirigits a les persones grans que viuen en entorns residencials i al propi domicili.

Pel que fa a la **situació econòmica i al sistema de pensions**, així com als efectes de la crisi econòmica, hem comptat amb aportacions específiques sobre la situació actual del sistema de pensions i les perspectives de futur, fent especial esment sobre el risc que suposa el trencament del pacte social europeu (Rafael Borràs, 2014) i l'augment actual de les situacions de vulnerabilitat i els «impactes ocults» de la crisi econòmica en la gent gran (Ferran Didac Lluch, 2014). La població de la tercera edat ha estat fonamental pel que fa al suport a la família extensa i a la societat en general en els moments més durs de la crisi. I, ho continua sent, com posa en relleu l'article publicat en aquest mateix anuari, «Els impactes ocults de la crisi en la tercera edat». Aquest darrer autor afirma que «mentre hi hagi situacions de mancança en la societat i en l'entorn familiar de les persones d'edat avançada, aquestes pateixen directament aquesta situació, perquè han d'ajudar econòmicament o amb prestacions directes (aliments, allotjament, guarda i custòdia dels membres més joves de la família...), o bé pel patiment psicològic que experimenten per empatia per la situació que pateixen familiars i coneguts».

La població de la tercera edat ha estat fonamental pel que fa al suport a la família extensa i a la societat en general en els moments més durs de la crisi. En relació amb aquest suport, l'any 2012 vàrem comptar amb dos treballs signats per Maria Nélida Tur i Maria Antònia Gomila i Belén Pascual, relatius al paper dels padrins en les famílies, concretament en relació amb la cura dels nets.

Antonio Comas, l'any 2010, ens parla de la realitat de les pensions en un context de canvi i apunta que l'impacte de la crisi econòmica en el sistema de protecció social, en general, i en el sistema de pensions, en particular, està per veure. Els canvis tant a Europa com a Espanya de «l'estat del benestar», les exigències —més que recomanacions— d'instàncies internacionals i el temor a reformes estructurals conformen un escenari d'incertesa per la irreversibilitat que suposa la pèrdua de drets adquirits durant tants anys.

Marga Vives, al treball que presenta l'any 2012, apunta que tot i la tasca realitzada per organismes internacionals com les Nacions Unides, manca una legislació prou sòlida per poder promoure els drets de la gent gran i protegir-los. L'autora apunta la necessitat de lluitar contra les barreres que obstaculitzen el ple desenvolupament dels drets de la gent gran i assegurar que aquests drets són coneguts i preservats per la població, tant els professionals que tinguin contacte amb una persona gran (i d'informar del no compliment, en el cas que fos necessari), les famílies i la comunitat, en general.

3. Envel·liment, dependència i atenció sociosanitària

A l'inici del camí de l'*Anuari*, l'any 2008, Bartomeu J. Barceló presentava un treball sobre la dependència de la gent gran a les illes Balears, a partir de l'anàlisi de les poblacions de

gent gran, de gent gran dependent i de curadores potencials, posant èmfasi en la situació de les dones, la soledat i la prevenció.

La Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència, estableix dues línies d'actuació envers la dependència. En primer lloc, tots els serveis que tenen un caràcter preventiu i de manteniment de l'autonomia personal: serveis de promoció de l'autonomia personal, serveis domiciliaris, serveis comunitaris bàsics, servei d'integració per a les persones en situació de discapacitat. En segon lloc, els serveis d'atenció a la dependència amb caràcter assistencial: serveis domiciliaris, centres de dia, residències.

El 2014, M. Dolores Castilla, Sira Fiz, M. Carmen Maestre, José Roberto Peñalver, Rosa Perelló, Miriam Ramírez, M. Victoria Riado, Francisca Isabel Rodríguez, M. Dolores Valenzuela, en representació del Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS), analitzen el context del Pla de Prevenció Nacional i com aterrar en el que ha de ser la primera fase del Pla de Prevenció de la Dependència i la Promoció de l'Autonomia Personal a les illes Balears. El treball es titula: «Plans de prevenció de les situacions de dependència i promoció de l'autonomia personal a les Illes Balears: apostes segures sobre condicions de vida saludables».

Lluís Ballester i Apol·lònia Miralles, l'any 2014, presenten una revisió de l'evolució del sistema d'atenció a la dependència a l'Estat espanyol i a les illes Balears, a partir de les principals dades distribuïdes per l'IMSERSO. Al treball s'identifiquen i documenten els canvis de l'estructura de les prestacions: es desenvolupen cada vegada més les prestacions econòmiques de suport als cuidadors familiars, en detriment dels serveis. També s'observa un manteniment de la feminització del sector.

Lydia Sánchez i Carmen Orte, l'any 2009, examinen les necessitats formatives derivades de l'aplicació de la Llei 39/2006 de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència, mitjançant l'anàlisi del pla d'estudis desenvolupat.

El 2012, Lluís Ballester, Carmen Orte i Lydia Sánchez ens presenten un treball sobre el temps dedicat a la cura i els seus efectes en la vida quotidiana dels qui conviuen amb persones grans dependents. L'estudi tracta sobre el temps de cura i els seus efectes en la vida quotidiana dels qui conviuen amb persones grans dependents a la seva llar. L'estudi mostra que encara es mantenen intenses desigualtats en el repartiment de les responsabilitats de cura. Les cuidadores dediquen significativament més temps a tasques domèstiques i tenen menys temps lliure que la resta de persones de la seva llar, amb tot el que això representa per a elles. També s'observa una presència inferior de persones més joves de quaranta-cinc anys, clarament centrades en el mercat de treball.

Sofia Alonso i Ana Belén Velasco (2014) presenten el treball sobre l'evolució del perfil residencial en els darrers anys, amb l'aplicació de la Llei 39/2006, i el nou model d'atenció centrat en la persona, orientat a millorar l'atenció a les persones grans i la seva qualitat de vida. El desenvolupament d'aquest model requereix eines de valoració que permetin conèixer la persona d'una manera integral i tinguin en compte totes les àrees d'atenció de la persona. L'atenció s'orienta a la satisfacció de les necessitats biopsicosocials dels usuaris. Com a model de gestió de processos i millora contínua, cal disposar d'una planificació i dinàmica d'avaluació i autoavaluació que permetin els centres gestionar de manera proactiva, estructurada i eficaç.

L'any 2010 Yolanda Rueda i Núria Masana publiquen un article sobre l'aplicació de l'anàlisi de les necessitats de serveis socials de la gent gran amb dependència a la planificació dels serveis socials (Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració). L'article explica aquest nou sistema de planificació dels recursos del sistema públic de serveis socials, necessaris per atendre les persones grans amb dependència, tot aplicant la metodologia Balance of Care, un nou sistema basat en l'anàlisi de les necessitats. Es planteja una oferta de serveis flexible, adaptable a les necessitats i voluntat de cadascú i als diferents entorns de les persones.

L'Equip de Vellesa i Família de la Secció de Foment de l'Autonomia per a Persones Majors del Consell de Mallorca (Maria Isabel Cuart, Roger Farré, Joana Ferragut, Joana Maria Fiol, Catalina Garcia, Maria de les Neus Homar i Margalida Pocoví) presenta un treball, l'any 2012, sobre els programes d'atenció psicosocial, accions de caire preventiu i de promoció personal al col·lectiu de persones grans i a les famílies que en tenen cura de gairebé tots els municipis de Mallorca (des de fa 18 anys). Es tracta d'un treball preventiu i de promoció de l'autonomia amb les persones grans i les seves famílies. En aquest sentit i tenint en compte les necessitats actuals d'aquest sector de la població, en cadascuna d'aquestes intervencions la persona usuària és considerada de manera integral amb l'objectiu final d'aconseguir una millor qualitat de vida de la persona gran i dignificar la vellesa en tots els vessants (personal, familiar, funcional, social...).

Margarita Roser, el 2015, ens presenta el projecte de la residència Oms-Sant Miquel (Conselleria de Serveis Socials i Cooperació). «Cor a casa» és un projecte que mostra la possibilitat de transformació dels entorns institucionalitzats en entorns casolans i confortables. El projecte té l'objectiu de fomentar un estat emocional de benestar a través de la modificació ambiental de les sales de convivència, en el context d'un centre que aposta per les teràpies no farmacològiques com a alternativa per a l'atenció a les persones amb demències avançades.

4. Envel·liment i atenció sociosanitària

Al llarg d'aquests anys a l'Anuari s'han presentat estudis des de disciplines sanitàries tan diverses com la dermatologia (2016), la podologia (2015), la farmacologia

(2012), l'odontologia (2014), la gerontologia (2008 i 2016), la cardiologia (2013) o l'endocrinologia (2013). Concretament, sobre patologies associades a l'envelliment s'han tractat les malalties neurodegeneratives —el paper de les proteïnes, els aminofosfolípids— (2011), la calcificació de teixits blans —des de la patologia cardiovascular a l'Alzheimer— (2009), el virus de la immunodeficiència humana (2015), el dolor crònic (2010), l'estenosi aòrtica greu —noves opcions terapèutiques— (2012), els trastorns de la conducta alimentària (2016) i el delirium (2013). Enrique Campos, al treball presentat l'any 2015, explica el perquè de la necessitat d'una atenció geriàtrica especialitzada al servei de salut de les illes Balears, una comunitat amb menys recursos en aquest sentit. L'autor apunta la necessitat de proporcionar diagnòstic i curació a les persones grans de la forma més eficient possible, i incorporar a la seva tasca assistencial les cures i la continuïtat de l'atenció, amb la finalitat de rehabilitar i reinserir a la comunitat el nombre de persones grans més alt possible, la salut de les quals s'hagi vist malmesa per un procés agut o crònic.

Pel que fa a la psicologia, específicament, a la funció cognitiva, s'han presentat treballs sobre l'envelliment i flexibilitat cognitiva des d'un abordatge neuropsicològic (2009), metacognició i envelliment (2011), sobre l'efectivitat d'un programa de millora del funcionament cognitiu —el taller «entrenem el cervell»— (2008) i sobre el bilingüisme com a factor protector de l'envelliment cognitiu (2013).

El 2008, Enrique Campos i Catalina Andreu, al seu article sobre envelliment, salut i serveis socials fan una aproximació a alguns indicadors de salut de la gent gran a les illes Balears: les malalties cròniques, el consum farmacèutic, la percepció de la salut, les defuncions i les seves causes, l'esperança de vida, la qualitat de vida, la fragilitat i la dependència. En el marc de l'atenció sanitària es refereixen als recursos sanitaris, a l'atenció primària, a l'atenció especialitzada/hospitalària i a l'atenció sociosanitària. Quant als recursos sanitaris i els serveis socials, es fa referència a l'atenció primària, a l'atenció especialitzada/hospitalària i al servei d'atenció mèdica urgent. Des de la perspectiva dels serveis socials es refereixen al Servei d'Atenció Domiciliària, al Servei de Teleassistència, a l'atenció residencial, a les estades temporals en centres residencials, als centres de dia per a persones dependents i als allotjaments alternatius.

L'atenció sociosanitària implica l'actuació conjunta dels serveis sanitaris i socials per augmentar l'autonomia de les persones grans, pal·liar-ne les limitacions i facilitar-ne la reinserció social. Des d'una perspectiva sociosanitària, alguns dels treballs clau que han mostrat experiències concretes referides a l'assistència sociosanitària han estat:

- Les unitats assistencials geriàtriques a Mallorca (2010)
- L'atenció sociosanitària a Mallorca (2009)

- Programa d'atenció sociosanitària a Eivissa (2011)
- Atenció a l'envelliment en l'atenció primària de salut de Mallorca (2011)
- Atenció a les persones en situació de dependència al municipi de Palma (2011)
- Dependència i recursos a l'illa d'Eivissa (2012)
- Resposta dels serveis socials de la Mancomunitat del Pla de Mallorca a les persones grans de la Mancomunitat del Pla (2010)

Relacionades amb aquest plantejament sociosanitari s'han donat a conèixer experiències concretes de la pràctica professional tant en l'àmbit hospitalari com dels centres de dia i les residències (vegeu la taula 2). El tractament de la gent gran, les seves necessitats i l'atenció a les esmentades residències s'ha complementat amb la visió necessària de les necessitats dels professionals i les persones cuidadores.

Taula 2 | *Treballs presentats en relació a l'àmbit hospitalari, centres de dia i residencials*

Àmbit hospitalari
2010 L'atenció als malalts d'edat avançada en un hospital d'aguts de l'illa de Mallorca: l'hospital universitari Son Dureta.
2010 Estrès en persones grans hospitalitzades: una visió des de l'hospital sociosanitari.
2011 Cures pal·liatives geriàtriques. Model de l'hospital Sant Joan de Déu.
2015 Envel·liment, vulnerabilitat, dignitat i solidaritat. Aportacions des del model de cures pal·liatives.
Centres de dia
2011 Descripció i valoració dels usuaris i dels recursos dels centres de dia.
2011 Centre de Formentera: els inicis en qüestió de dependència.
2012 El centre de dia per a malalts d'Alzheimer i altres trastorns cognitius. Consell Insular de Menorca (CIME).
2012 El curiós cas del centre de dia premiat. Una mirada a l'arquitectura sociosanitària de les Balears.
2014 Reptes d'una atenció integral de qualitat: visió actual i perspectives de futur des de Sarquavitaie.
2016 Impacte del programa ajuda al cuidador en centres de dia Sarquavitaie a Mallorca per pal·liar la sobrecàrrega associada a l'atenció de persones en situació de dependència.
Residències
2011 Comparativa del perfil dels usuaris i de la situació de les residències abans i després de l'entrada en vigor de la llei de dependència.
2012 El paper del fisioterapeuta en una residència.
2014 Persones grans estrangeres residents a les llars dels ancians. Estudi de cas.
2014 Promoció de l'autonomia des de la llar d'Eivissa.

2014 Els reptes de l'atenció integral de qualitat, proposta d'implantació i desenvolupament de l'atenció geriàtrica especialitzada al servei de salut de les Illes Balears.
2015 Anàlisi de la sobrecàrrega de cuidadors de persones en situació de dependència ingressades en centres residencials.
2015 Agressió interpersonal en residències d'ancians: una aproximació al seu coneixement.
Serveis a domicili
2011 L'estimulació cognitiva en els serveis a domicili i criteris de qualitat.
2013 Experiència de millora continua als indicadors del programa d'atenció domiciliària al centre de salut de Sant Antoni.
2016 De serveis socials, ajuda a domicili i dependència a les Illes Balears.
2016 Hospitalització a domicili en l'envelliment: aplicabilitat i avantatges.
2014 De l'atenció a persones assistides a l'atenció centrada en la persona. Eines de valoració.

Montserrat Llort i Ana M. Uréndez presenten un treball el 2011 sobre la perspectiva de l'envelliment des de l'atenció primària. Les autores expliquen el Programa d'Atenció a l'Ancià, una iniciativa adreçada a les persones grans que es troben en risc que planteja una valoració geriàtrica integral des d'una visió multidisciplinària: clínica, d'infermeria, funcional, mental i social. El coneixement del pacient, l'entorn i la família permeten una valoració integral i també reforçar el paper del cuidador. La coordinació entre l'àmbit de l'atenció primària i l'hospital afavoreix el treball en equip entre metges de família i metges hospitalaris, i és una peça clau per aconseguir un bon aprofitament dels recursos que tenim a la nostra disposició. Sobre la importància d'aquesta coordinació, el 2010, Patricia Gómez, Rosa Maria Adrover i Angélica Miguélez incideixen en la necessària coordinació entre tots els àmbits del Servei de Salut i d'aquests amb els serveis socials, per garantir la continuïtat assistencial tant als pacients com a les famílies. L'aposta per la formació del cuidadors informals i una planificació adient són considerats elements clau.

Des de la perspectiva de l'envelliment actiu i la prevenció del deteriorament funcional i en els diferents dispositius interdisciplinaris socio-sanitaris de les illes Balears es compta amb un professional clau, el terapeuta ocupacional. El treball d'Edith Pérez, Tania Gutiérrez, Carolina Quiroga i Gloria Cardenal, publicat el 2015, explica les funcions d'aquest professional: recuperar i/o mantenir els nivells d'independència funcional i l'autonomia possible de la persona gran, en les diferents àrees d'acompliment ocupacional conformades per activitats de la vida diària.

5. La discapacitat en la gent gran

Avui es parla més de la gent gran amb discapacitat perquè, si bé l'esperança de vida augmenta en la població general, el col·lectiu de persones grans amb discapacitat també viu més anys. Els avenços mèdics en el tractament de les patologies associades a la discapacitat

psíquica i també els canvis en els estils de vida (alimentació, cures bàsiques, estimulació precoç, etc.) estan tenint una important repercussió en la longevitat de les persones amb discapacitat. Amb aquesta reflexió introdueixen el seu treball, publicat l'any 2015, Antoni Ribas, Ana Andreu, Belén Hernández i Andrea Ramon. El treball se centra en els aspectes mèdics preventius i en el manteniment de les capacitats bàsiques de la vida diària. S'analitza el que es fa i els recursos per a aquests pacients als centres de dia, centres residencials i domicilis. Els autors apunten la necessitat de comptar amb programes de suport i d'ajudes que donin resposta a les necessitats d'aquest col·lectiu, així com de les seves famílies, recursos i serveis sociocomunitaris que permetin a les persones amb discapacitat l'accés a activitats adaptades a les seves necessitats: activitats ocupacionals, servei residencial, oci i temps lliure, etc.

També relatiu a l'illa d'Eivissa, Javier Ruiz, Andrea Ramón, Lorena Expósito i Ana Serra (2014) presenten un treball sobre discapacitat i salut mental a l'illa: com envelleixen, quins trastorns pateixen i quins són els recursos més adequats, tant institucionals com domiciliaris, per fer-hi front. Els autors fan un recull històric des de 1981, en què els malalts mentals institucionalitzats a Palma varen ser traslladats a l'illa d'Eivissa. També es remarca el treball que es realitza al Consell Insular d'Eivissa, des de 1989, amb persones amb discapacitat, mitjançant la realització de tallers i programes.

José Manuel Portalo, al treball presentat l'any 2016, analitza la normativa de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (Consell de Mallorca) reguladora dels requisits d'autorització i acreditació dels serveis socials per a persones amb discapacitat de Mallorca i promotora dels nous models d'atenció.

Vicenç Ferretjans, Patricia Cornide, Antonio Román, Juan Lal Asnani, Maria Zulema Rodríguez (2016) presenten un treball sobre la prevenció d'envelliment saludable per a persones amb discapacitat intel·lectual greu i profunda. L'any 2011, l'equip tècnic del Centre de Dia Mater Misericordiae per a persones amb discapacitat intel·lectual engega el Programa de Prevenció d'Envelliment Saludable (PPES) adreçat als usuaris del Centre de Dia amb 45 anys o més i es desenvolupa en tres eixos diferenciats: activitat física i psicomotriu, control de salut i estimulació cognitiva. Els resultats mostren la utilitat del programa, la seva alineació amb els objectius proposats, un envelliment saludable i actiu, i al mateix temps nous reptes de futur de les persones amb discapacitat intel·lectual en procés d'envelliment.

6. Sexualitat i envelliment

Per a l'*Anuari* és clau fer visible la sexualitat i l'afectivitat en els adults grans, una realitat poc acceptada i diversa. Al respecte, Joan Riera, l'any 2012, reflexiona sobre la necessitat de construir conjuntament un nou concepte de sexualitat que incorpori l'expressió de

comunicació afectiva, tant verbal com corporal, entre persones grans, d'emocions i sentiments d'afecte, tendresa i recerca de plaer compartit. L'autor apunta la necessitat d'afavorir estratègies comunicatives, revisions conceptuals, repassar les opinions que sobre aquest tema tenen els mateixos protagonistes per tal de conèixer i comprendre aquesta realitat, a fi d'afavorir un canvi d'actituds.

Martí March, a l'estudi realitzat l'any 2014, apunta que és necessari començar a tractar la qüestió de la sexualitat en les persones grans de forma natural no només en la societat en general, sinó també entre les persones grans. La visibilitat del col·lectiu de la gent gran ha de dur implícita la visibilitat de la qüestió sexual, des del coneixement i rompent amb la visió negativa de la sexualitat en aquestes edats.

Marga Vives, l'any 2015, presenta una investigació sobre les relacions afectivosexuals en la gent gran des de la perspectiva intergeneracional. Després d'una recerca bibliogràfica que recull els vincles principals entre les relacions afectivosexuals, la qualitat de vida i l'envelliment actiu, presenta el resultat de 16 entrevistes a vuit homes i vuit dones, amb l'objectiu de conèixer les relacions afectivosexuals en gent gran de diferents generacions que practiquen alguna activitat física d'una manera regular i que viuen a Mallorca. Caterina M. Julià, l'any 2015, s'endinsa en l'àmbit de l'afectivitat i la sexualitat de les persones grans internades. A través d'entrevistes als residents de la Llar d'Ancians de Palma es planteja conèixer què pensen les persones grans sobre la sexualitat i l'afectivitat, i quins són els factors de risc i els de protecció que poden fomentar o, per contra, inhibir la sexualitat.

La poca visibilitat de la sexualitat en persones grans també es mostra en la docència, la recerca i la literatura científica. L'any 2016, l'equip GIFES publica un treball que recull diferents activitats de recerca i docència desenvolupades en els últims anys, amb referència a les diferents mirades de la sexualitat en les persones grans. Un dels darrers treballs del grup és de 2016, sobre l'augment de l'ús d'internet per part de la gent gran i també de l'ús de la xarxa per establir cites en línia. Carmen Orte i Aina Mascaró destaquen la necessitat de conèixer més sobre un tema poc investigat. La possibilitat d'iniciar relacions en edats avançades o la realitat de les persones adultes internades són temes que, no per desconeguts, deixen de tenir importància. Les activitats de docència i recerca són la millor plataforma per fer visibles aquestes realitats, canviar actituds, llevar prejudicis i, en definitiva, ajudar els col·lectius més vulnerables a gaudir plenament dels seus drets.

7. Envel·liment actiu saludable i participació

Les recomanacions de l'OMS per assolir nivells òptims de qualitat de vida en les persones grans s'orienten a l'atenció i la prevenció de l'envelliment actiu i contempen l'assistència sanitària, el manteniment físic, cognitiu i de les xarxes de relacions socials.

D'acord amb aquestes recomanacions, podem trobar programes de promoció de la salut pel manteniment del to físic, de les funcions cognitives, pel desenvolupament afectiu i relacional, per a la participació social, l'oci i el temps lliure, així com el suport als familiars.

Joan Carles March, a l'article de 2014, afirma que les paraules clau per a les persones grans actives i saludables són: participació social, reconeixement i visibilitat social, autoestima, autoconfiança i habilitats relacionals i de comunicació. L'autor afirma que en les societats occidentals es parla molt d'envelliment actiu i saludable a pesar de l'existència de diferents graus de discriminació social de les persones grans. En concret, la situació de les persones grans a Espanya es basa en la importància dels vincles familiars (la família com a recurs de suport, ajuda protecció), l'escàs nivell de provisió de pensions privades i la reduïda participació en activitats de voluntariat.

En aquest sentit, Antonio Martínez i Adrià Muntaner, ens parlen al seu article de 2016 que l'envelliment afecta el rellotge biològic de la mateixa manera que la resta de l'organisme. No obstant això, hi ha multitud d'estratègies que permeten mantenir el rellotge biològic sa durant més temps, mitjançant una bona exposició a la llum, l'exercici físic, les relacions socials i els horaris d'alimentació. A més, també és necessari, com indica Francesc Joan Andreu, l'any 2016, reflexionar sobre la necessitat de prendre consciència que el desenvolupament integral i harmònic de la persona està directament relacionat amb la intel·ligència espiritual i la capacitat de viure de manera plena i satisfactòria.

La relació entre la salut mental i l'estil de vida és analitzada per Rocío Gómez, M. Neus Llabrés, Margalida Gili, Miquel Roca i Mauro García, en un treball publicat el 2015. Els autors afirmen que la depressió i l'ansietat són els dos problemes de salut mental més freqüents en aquest grup de pacients i amb més repercussió en la seva qualitat de vida. D'acord amb la relació de causalitat bidireccional entre la salut física i la mental, les intervencions basades en l'estil de vida demostren utilitat en la prevenció i el tractament dels trastorns mentals. Per exemple, la pràctica regular d'exercici físic, una dieta sana i equilibrada com la que ofereix el patró mediterrani, una correcta higiene de son i l'exposició moderada a la llum solar poden ser eines importants per a l'abordatge dels símptomes depressius en la població gran, a més de millorar la seva salut física.

Seguint aquesta línia argumental, la vocalia de psicologia de l'envelliment del Col·legi Oficial de Psicologia de les Illes Balears (COPIB) va presentar l'any 2014 un treball sobre la promoció de l'envelliment actiu, amb motiu de la celebració de l'Any Europeu de l'Envelliment Actiu i la Solidaritat Intergeneracional i, concretament, un programa d'activitats (revisió de memòria, relaxació i relació intergeneracional), amb l'objectiu de fer visible el rol del psicòleg i la contribució de la psicologia a l'envelliment actiu, a fi d'adquirir més consciència del procés d'envelliment com a experiència de creixement constant.

Marga Vives, l'any 2013, presenta un treball sobre la influència de la resiliència sobre la qualitat de vida de les persones grans i els factors de protecció que poden desenvolupar per augmentar les seves capacitats davant els efectes que provoquen situacions socioeconòmiques adverses, no sols en l'àmbit familiar, sinó també social. La mateixa autora presenta un treball sobre les ciutats amigables amb les persones grans a partir de la normativa de l'OMS (2011). L'article ens mostra la ciutat amigable com una nova forma de fer ciutat, a fi de facilitar que les persones grans es converteixin en ciutadans actius dins de la ciutat: espais a l'aire lliure i edificis amigables, transports cuidats i adaptats, habitatges accessibles, participació social, participació cívica i feina, respecte i inclusió social, comunicació i informació adaptades, suport social i serveis de salut. Possibilitar i fer accessibles opcions diverses que permetin ajustar-se a les demandes sempre respectant la llibertat de la gent gran. D'acord amb aquest model de ciutat, Alicia Rodríguez (2012) presenta un treball sobre els habitatges de protecció pública, en règim de lloguer de renda baixa, destinats a persones de més de 65 anys al municipi de Palma. Posteriorment, l'any 2016, Marga Vives ens parla d'una nova modalitat de convivència per a gent gran, les *senior cohousing*, i descriu els beneficis que comporta com a alternativa ajustada a les polítiques que potencien l'envelliment actiu i els entorns amigables envers la gent gran.

M. Ángeles Fernández, Maria Isabel Cuart i Margalida Maria Batle, el 2016, argumenten el paper tan important de la participació en el concepte d'envelliment actiu i expliquen l'objectiu de l'Observatori de Persones Majors i el projecte «Donar veu», una iniciativa per fomentar la participació i donar veu al col·lectiu de persones grans. En l'àmbit de la participació de la gent gran, l'*Anuari* també ha comptat amb experiències diverses d'associacionisme: una anàlisi de les associacions de gent gran a les illes Balears (2009), un estudi sobre la vivència de persones grans que hi participen (2016), que posa en valor la seva participació i, com a cas específic, el procés participatiu a l'Associació de Gent Gran de Son Real (2012).

A part, s'han presentat treballs sobre els programes d'intervenció comunitària en vellesa i família (2009), un treball sobre les xarxes de relacions i suport de les persones grans a Mallorca (2015) i una experiència de voluntariat d'un metge jubilat a l'illa d'Eivissa (2016). Pel que fa a les experiències sobre activitat física i esportiva, destaquen els diferents treballs sobre l'exercici físic com a filosofia de vida (2011), l'activitat física i altres factors de reserva cognitiva en l'envelliment (2012), envelliment, exercici físic i telèfons mòbils intel·ligents (2016), les rutes saludables al voltant dels centres de salut (2015), les noves tecnologies, envelliment actiu i gent gran (2013), el benefici de riure com a estratègia de treball en les activitats per a la gent gran (2016), l'ús del temps lliure (2016), les activitats museístiques i la gent gran (2013) o l'experiència artística de la fotografia com a eina terapèutica: estimulació emocional i normalització de la imatge de l'Alzheimer i la vellesa (2013).

8. Envel·liment i educació: entre la formació i la recerca

El lligam entre la qualitat de vida i l'educació és un dels elements de la reflexió acadèmica i professional que més presència ha tingut al llarg d'aquest temps. El 2008, a l'article «Envel·liment, educació i qualitat de vida: cap a la institucionalització de la gerontologia educativa», Carmen Orte i Martí March reflexionen sobre la idea de l'educació com a transformació de la vellesa —entesa com a període de declivi i dependència— en un període de repte i productivitat. Plantegen l'educació de la gent gran com un factor bàsic de les polítiques actuals de benestar social.

A part de la reflexió teòrica s'ha comptat amb una varietat de projectes i experiències, moltes de vinculades amb la Universitat Oberta de Majors (UOM): l'evolució i les característiques del seu alumnat (2008), la relació entre l'educació i la qualitat de vida (2009), el context europeu d'aquests programes (2011), els efectes del suport social en aquests programes (2010), ensenyament i aprenentatge per a l'emancipació (2011), la internacionalització (2012), la qualitat de vida dels participants (2013), les relacions socials, l'experiència intercultural de la International Summer Senior University (2015 i 2016).

El vincle entre l'experiència formativa i la recerca a les aules de la UOM és un element destacable, donat que ha permès desenvolupar competències acadèmiques en la pràctica d'un model de recerca que obre la possibilitat al coneixement i reconeixement de fets actuals i del passat a través dels mateixos actors socials implicats. El projecte intergeneracional Sharing Childhood (2015), en la línia de les experiències intergeneracionals de l'Ajuntament de Palma (2013), ens ha obert la possibilitat a entendre la participació de la gent gran en projectes educatius compartits amb els infants.

El 2011, Liberto Macías i Lluís Ballester presenten un treball titulat «Els alumnes de la UOM experimenten amb la investigació mitjançant les històries de vida». Un taller de la Universitat Oberta per a Majors (UOM) amb els alumnes del tercer curs del diploma sènior pretén introduir l'alumne en el món de la investigació etnogràfica. A més, l'elaboració de les històries de vida ajuda al coneixement d'una època anterior, condicionada per aspectes econòmics, socials i culturals, que les generacions d'ara no poden tenir present, si no és a través de les vivències de les persones que han viscut directament els esdeveniments que han marcat la seva vida i la trajectòria de tota la societat.

En aquesta mateixa línia d'investigació a través de les històries de vida, Joan Amer, Jaume Gual i Arnau Amer (2013) presenten, el 2013, un treball sobre gent gran i memòria al Raiguer de Mallorca. Els autors ens endinsen en el món dels protagonistes de la societat preturística i ens ajuden a entendre el trànsit a la societat turística actual, complementant tant les visions de la postguerra des de la ciència històrica com les representacions d'aquella època des dels mitjans de comunicació de masses. Els relats de les dones i els homes (que

superen els vuitanta anys d'edat) ens ajuden a entendre la seva infància, l'organització familiar de les tasques reproductives i productives, el festeig i matrimoni, la feina i la relació amb el moment històric.

Serà el 2014 quan els autors Joan Amer i Maria Francisca Mas realitzen un altre estudi sobre persones grans i memòria i recopilen les trajectòries i condicions de vida de quinze dones immigrades a les illes Balears durant el franquisme. Aquesta investigació va comptar amb la participació activa dels estudiants de primer d'Educació Social de la Universitat dels Illes Balears (curs acadèmic 2013-2014), encarregats de fer les entrevistes a les seves àvies. La investigació té dues finalitats: d'una banda, analitzar el testimoni d'aquestes dones; i, de l'altra, visibilitzar la gent gran com a subjectes actius en el marc d'activitats dels estudis universitaris i fomentar el diàleg i les relacions intergeneracionals entre l'alumnat i els seus avis.

9. Envel·liment, vulnerabilitat i exclusió social

Hi ha tendència a pensar el procés d'envelliment de forma homogènia i no atendre la diversitat que caracteritza la gent gran, igual que altres grups d'edat. Les situacions de major vulnerabilitat són poc conegudes i a través de l'*Anuari* s'ha mantingut periòdicament un espai dedicat a donar a conèixer aquestes problemàtiques sovint invisibles. L'any 2014, Lydia Sánchez i Rosario Pozo afirmen que homes i dones d'edat avançada experimenten situacions i contextos de discriminació multidimensional i diferencial, basada no només en l'edat, sinó en altres factors, com el gènere, l'origen ètnic, el lloc de residència, el nivell de discapacitat, la pobresa, la sexualitat o el nivell cultural. Les autores, des d'una mirada global, reflexionen sobre la relació existent entre la discriminació per edat i els drets de les persones grans. Ens parlen dels instruments internacionals i nacionals de drets humans de les persones grans; de la vulnerabilitat social en les persones grans, així com dels seus contextos i processos d'envelliment al món.

L'abús econòmic i financer ha estat una de les qüestions tractades amb profunditat. L'any 2014, Lydia Sánchez, Marina Blasco i Lluís Ballester ens aproximen a la realitat de l'abús financer. L'elevat nombre de factors de risc associats a les persones grans les converteixen en un col·lectiu vulnerable davant aquest tipus d'abusos i, per tant, s'han d'assumir vies d'actuació destinades a la identificació de signes d'abusos, la seva categorització adequada, la transmissió d'informació a les víctimes i, finalment, la intervenció adequada.

Núria Vaquer i Sofia Alonso, el 2015, afirmen que hi ha molt pocs estudis que quantifiquin els casos de maltractament de persones grans, i molt menys estudis que quantifiquin els casos de maltractament per abús econòmic a la persona gran. La falta de conscienciació de la mateixa persona gran fa que aquest sigui un problema actual molt poc visible, per

no dir invisible socialment parlant. Al treball s'analitza la situació de les persones víctimes d'abús econòmic des del punt de vista de les persones que sol·liciten ser valorades a través del Programa de Prioritat Social i les persones que ocupen places residencials públiques o concertades del Consell de Mallorca —IMAS. Aquest maltractament en el 50 per cent dels casos està provocat per un fill o una filla. S'aposta per programes de sensibilització i informació a la societat en general, per tal que, quan siguem grans, no siguem tan vulnerables, i perquè els professionals tinguin cura de nosaltres d'una forma responsable i respectant la nostra voluntat.

El treball publicat el 2014 per M. Bel Amer, M. Antònia Barceló i Maria Isabel Cuat ens acosta a la realitat del maltractament a les persones grans i proposa línies d'actuació per donar una resposta a aquesta situació, moltes vegades invisible o negada als ulls de la societat. Partint del concepte de maltractament a les persones grans i la seva tipologia, s'aporten dades de la prevalença que té a Espanya i del perfil tant de la persona maltractada com de l'agressora. Es plantegen propostes de futur per prevenir-lo, detectar-lo i intervenir-hi.

Biel Gelabert i Lluís Ballester, l'any 2013, presenten un treball sobre l'envelliment de les persones sense sostre i reflexionen sobre els processos d'exclusió social i l'envelliment, tot partint de l'anàlisi dels usuaris del servei de Ca l'Ardiaca. Es refereixen a un estat de pobresa dins de la pobresa quan parlen de les persones grans sense sostre. Afirmen que durant la crisi econòmica, la possibilitat d'escapar-se de les situacions més greus de pobresa s'ha allunyat per a la gran majoria de les persones ateses a la xarxa de pobresa. Si els treballadors en situacions de precarietat per atur de llarga durada es troben en situacions difícils de canviar, els sense sostre de més edat poden percebre la seva situació com a definitiva.

Rosario Pozo, al treball presentat l'any 2013, explora el fenomen de l'alcoholisme en els processos d'envelliment d'homes i dones més grans de 55 anys a les illes Balears. L'objectiu fonamental de l'estudi és comprendre, analitzar i descriure els processos d'envelliment de persones alcohòliques que passen pels diversos serveis i institucions d'atenció, desintoxicació, deshabituació i de tractament o de reinserció. En l'article s'identifiquen els perfils de les persones grans, els factors de risc i de protecció, els canvis i continuïtats del fenomen.

10. Envelliment i gènere

Segons el Fons de Població de les Nacions Unides (ONU, 2012), les dones constitueixen la majoria del grup de persones d'edat més grans de 65 anys, és a dir, per cada 100 dones de 60 anys o més, hi ha 84 homes, i al de 80 (per cada 100 dones de 80 anys o més, hi ha 61 homes). A Espanya, segons dades de l'INE 2016, la situació és similar, el 57% de les

persones grans de 65 anys són dones. És per això que atenent a la lectura cronològica de totes les contribucions publicades durant una dècada a l'*Anuari d'envelliment* de les illes Balears ens agradaria destacar l'increment de l'interès per incorporar la perspectiva de gènere als treballs des de 2010.

Un article de l'any 2010 de Ferran Dídac Lluch ens parla sobre l'anàlisi de les característiques de l'envelliment femení a les illes Balears i destaca l'existència d'una bretxa de gènere i la constatació dels múltiples factors que intervenen en la supervivència i el manteniment de la salut.

El 2010 les autores Carmen Orte i Lydia Sánchez arriben a la conclusió que la dona gran no s'inclou al discurs de la violència de gènere a la dona, de manera que és una problemàtica individual i social invisible. En el seu treball van recopilar les necessitats existents, així com les respostes per part de les institucions, les barreres a la sol·licitud d'ajuda i la manca de serveis o programes específics destinats a aquest grup d'edat. El 2012, les mateixes autores analitzen i denuncien l'absència de campanyes preventives adreçades a aquest col·lectiu. A l'*Anuari* de 2013 es realitza una anàlisi de les creences i les actituds característiques de les dones grans víctimes de violència de gènere, posant de manifest la necessitat de combatre la violència mitjançant una eina essencial: la sensibilització (Lydia Sánchez i Salut Mantero).

Un altre estudi de 2013 ens parla de processos d'envelliment i alcoholisme a les illes Balears, en el cas de dones que estaven immerses en processos d'alcoholisme i la seva relació amb la violència de gènere.

Una altra proposta significativa és la de 2014 dels autors Margalida Vives i Liberto Macías, centrada en les persones grans lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals (LGTB) a les illes Balears. El seu treball realitza una aproximació a la realitat sociodemogràfica i se centra en la discriminació i violència múltiple que pateix aquest col·lectiu, els seus estigmes socials i vitals, que es fan més pronunciats en l'etapa de la vellesa.

El 2013, els autors Jaume Perelló i Lluís Ballester ens parlen de les activitats no normatives de la gent gran sense recursos i del fenomen de la quasi-prostitució femenina a Mallorca. El 2014 els mateixos autors aprofundeixen en les dones grans i la quasi-prostitució a Espanya, tot completant el treball iniciat l'any anterior i ampliant la mostra de Mallorca amb una anàlisi d'àmbit estatal. Es tracta d'un tipus de prostitució associada a les condicions socioeconòmiques, que es dona al marge de tots els àmbits públics (carrer, clubs) i que és practicada gairebé sempre en pisos privats, amb contactes a través d'anuncis en pàgines web.

11. Conclusions, compromisos i reptes de futur

A l'inici de l'article apuntàvem que la finalitat de l'*Anuari de l'envelliment* de les illes Balears era donar visibilitat a les noves realitats de les persones, la diversitat que envolta aquestes realitats, els recursos existents per atendre les necessitats derivades de la dependència i les possibilitats per mantenir i augmentar l'autonomia. El repte era crear un espai generador de reflexió i d'anàlisi, que aportés elements per a un major coneixement i comprensió de la vellesa, mitjançant la col·laboració de les institucions públiques i les entitats especialitzades en la investigació i la intervenció social i educativa d'aquest sector de la població. Aquest repte implicava el treball compartit de persones vinculades a la gerontologia des de la perspectiva de l'atenció i la prevenció, des de la vessant social, sanitària, econòmica, laboral, educativa, participativa, cultural, etc. La publicació es conforma amb aportacions de totes les illes que conformen les illes Balears per aconseguir representar una realitat global de la Comunitat. Fent una ullada cap enrere de tota una dècada dedicada a publicar temes d'envelliment, podem fer balanç dels àmbits i els treballs desenvolupats i recollir les conclusions i principals propostes:

- Cal no perdre de vista la gent gran des de la perspectiva dels drets i per això convindrà continuar pendents del desenvolupament legislatiu i normatiu.
- Mantindrem la mirada posada en els indicadors socials que ens mostren l'evolució social, demogràfica, econòmica, cultural, sanitària i educativa.
- Atendrem a reflexions crítiques que interpreten tendències socials i alerten de possibles problemàtiques.
- Serà necessari continuar valorant els recursos disponibles per a l'atenció i l'assistència de la gent gran, tant des dels serveis de salut com socials.
- Continua sent un repte mostrar estudis sobre les polítiques d'anàlisi i intervenció per a un envelliment actiu i saludable, iniciatives d'educació i promoció de la salut, prevenció i diagnòstic precoç, iniciatives per a un envelliment actiu, autonomia, vida independent i inclusió social.
- S'han d'incorporar també investigacions i estudis establerts a partir d'evidència empírica i basats en resultats per poder oferir la màxima eficàcia de les intervencions.
- Hem vist que les persones majors amb discapacitat s'enfronten a un doble repte: al del seu propi procés d'envelliment i a la indiferència i els obstacles de la societat que els envolta. No hem d'oblidar que ha de fer-se la mateixa valoració per a persones grans amb discapacitat com per a la població en general.

- La importància de les prestacions socials per tal de mantenir els mínims de subsistència material de les persones grans sense sostre, en especial les prestacions no contributives.
- S'ha de visualitzar la situació de col·lectius en situació de vulnerabilitat o d'indefensió, reflectint les seves necessitats i les seves mancances.
- S'han de donar a conèixer les intervencions emergents i innovadores, les propostes de millora que possibiliten una millor qualitat de vida i els principals resultats aconseguits en investigacions pioneres.
- L'heterogeneïtat del col·lectiu ha de constituir una variable que s'ha de considerar, que eviti estereotips, discriminacions o prejudicis i que fomenti actuacions personalitzades i focalitzades en les característiques de cada grup.
- S'ha de continuar treballant la sexualitat en les persones grans des d'una perspectiva de les actituds i de l'educació, tant dels serveis de salut com dels serveis socials i des dels mitjans de comunicació social.
- Cal aprofundir en les experiències de voluntariat i participació política, també en les representacions socials de la gent gran a través dels mitjans de comunicació.
- Caldrà analitzar l'impacte que els fluxos migratoris, principalment els residents nord-europeus, provoquen sobre la població gran en els propers anys, situacions de dependència i/o vulnerabilitat social, processos d'aïllament i de manca d'integració amb un col·lectiu que és habitualment percebut com acomodat.

La diversitat de problemàtiques no ens ha de fer perdre de vista la dimensió de l'autonomia i les possibilitats i experiències que ens mostren aquest augment de la participació i presència social de la gent gran. Cal mantenir una mirada crítica sense perdre de vista els avenços i les oportunitats. Continua sent necessari considerar els elements d'intervenció socioeducativa que l'any 2008 (Carmen Orte i Martí Mach) marcaven un camí: assegurar l'accés a una informació veraç i contrastada que mostri la pluralitat i diversitat d'aquest col·lectiu (evitar estereotips); representar el col·lectiu en totes les dimensions del col·lectiu; introduir criteris de normalització, d'integració, d'individualització, de participació i d'integració social; fomentar els programes intergeneracionals; aprofundir en la formació gerontològica dels professionals de l'àmbit social i educatiu; formar grups d'ajuda mútua i d'autoajuda, perquè fan possible una percepció positiva, participativa i activa de la vellesa; desenvolupament interdisciplinari en pro de la qualitat de vida i d'un envelliment «tan satisfactori com sigui possible». Alguns altres reptes de futur serien:

- Seguir col·laborant i motivant les institucions i entitats públiques i privades, i grups de recerca especialitzats, per fer una transferència del coneixement que es va creant al voltant de l'envelliment en les illes Balears.
- Continuar amb els projectes ja iniciats sobre necessitats i problemàtiques de l'envelliment, però també aportar noves recerques sobre reptes i oportunitats que ajudin a rompre estereotips i amb l'imaginari tendent a problematitzar la vellesa, a través de projectes encoratjadors que ens mostrin noves possibilitats per fer efectius els drets de ciutadania dels grans.
- Fer transversal el pla de continguts d'acord amb el criteri territorial, mirant de projectar totes aquelles experiències que ens aproximem a zones diferents de les illes i la seva diversitat.
- Cal incorporar la veu dels protagonistes, no només com a subjectes d'estudi sinó també com a part dels equips de recerca, i assumir també la responsabilitat com a autors.

Considerem necessari incorporar la visió intercultural als treballs i, específicament, una visió transversal de gènere no únicament centrada en el que és problemàtic, sinó també en les resistències quotidianes i proactives, per arribar a un canvi de paradigma i de percepció social de les dones en processos d'envelliment diferencials. Específicament, alguns dels temes a tractar serien gènere, dones grans i economia, impactes del turisme, política, educació, mitjans de comunicació, ecologia, ecofeminismes, noves tecnologies, ciutats del futur, arquitectura, biologia, líders comunitàries, processos biculturals, interculturalitat, etc. Es podrien plantejar treballs des de la perspectiva de l'antropologia del gènere i processos d'envelliment; xarxes de suport i solidaritat de les dones grans; cànons de bellesa femenins en la tercera edat; heroïnes femenines i processos d'envelliment; salut mental i processos d'envelliment; perspectives teòriques de l'envelliment femení, etc.

Compartim les reflexions a AgeWatch (2015) relatives a: tota una vida de discriminació de gènere combinada amb la desigualtat en la vellesa pot tenir efectes devastadors en les dones adultes grans. Davant les desigualtats de gènere constatades, hem d'apostar per l'oportunitat de canvi i seguir en la línia de la construcció dels significats socials de l'envelliment femení, via representacions socials, esquemes de percepció, creences, prejudicis i pràctiques.

Per tant, d'una banda cal seguir descrivint, documentant i analitzant les línies temàtiques ja iniciades per seguir coneixent-ne els canvis i permanències, tal com s'ha fet fins ara. Però també serà enriquidor per a l'Anuari anar incorporant noves i actuals panoràmiques sobre l'envelliment.

Per concloure ens agradaria citar l'autor Ramon Bayés que al seu article titulat «Envellir» compartia amb nosaltres, el 2012, uns versos del poeta turc Nazim Hickmet: «Has de prendre tan seriosament el viure / que, als setanta anys, per exemple, / si fos necessari, plantaries oliveres / sense pensar que algun dia serien per als teus fills: / cal que ho facis, amic, cal que ho facis, / no perquè, encara que li tinguis por, no creguis en la mort, / sinó perquè la teva tasca és viure». Aquestes paraules recullen el sentit d'aquests deu anys d'*Anuari de l'envelliment*.

Referències bibliogràfiques

Help Age International (2015). Índice global de envejecimiento, AgeWatch 2015: Resumen ejecutivo. Recuperat de <http://www.helpage.es/noticias/lanzamiento-del-ndice-global-sobre-envejecimiento-2015/>

INE (2016). Instituto Nacional de Estadística (*INE*). Recuperat de <http://ine.es/>

ONU (2012). Informe del Fondo de Población de las Naciones Unidas 2012.

Autores

BELÉN PASCUAL BARRIO

Palma (1968). És llicenciada en Sociologia i Ciències Polítiques per la Universitat Complutense de Madrid i doctora en Ciències de l'Educació per la Universitat de les Illes Balears. Professora del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB. Membre del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la UIB (<http://gifes.uib.eu>), les seves línies de recerca s'integren en les àrees de Sociologia de l'Educació i Pedagogia Social i inclouen la intervenció socioeducativa en famílies, la intervenció comunitària i l'anàlisi del sistema educatiu. Des de 2004 participa en projectes de recerca competitiva relacionats amb els programes familiars basats en evidència. Ha estat vicedegana de la Facultat d'Educació i cap d'estudis d'Educació social entre els anys 2009 i 2016.

ROSARIO POZO GORDALIZA

Doctora en Sociologia, diplomada en Educació Social i llicenciada en Psicopedagogia amb diverses especialitzacions (màster) en Problemes Socials, Etnicitat i Gènere, entre altres. Ha estat becària del Departament de Sociologia de la Universitat de Granada i consultora internacional en temes de gènere i desenvolupament a l'Àsia. Actualment és professora ajudanta doctora del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears.

CARMEN ORTE SOCIAS

Santander, Cantàbria. Llicenciada en Psicologia i doctora en Ciències de l'Educació; catedràtica d'universitat de Pedagogia de la Inadaptació Social del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB. IP del Grup de Recerca i Formació Educativa i Social (GIFES) de la UIB. Directora del Laboratori d'Investigació sobre Família i Modalitats de Convivència (LIFAC). Directora del Màster Universitari. Intervenció Socioeducativa amb Menors i Família (MISO). Codirectora de l'Anuari de l'educació de les Illes Balears. Directora de la International Summer Senior University.

Està especialitzada en temes d'inadaptació social i en educació de persones grans. El curs 1997-1998, juntament amb el professor Martí X. March Cerdà, va crear la Universitat Oberta per a Majors (UOM) a les Illes Balears, que ha dirigit fins al mes de juliol de 2013. És la directora de la Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal de

la UIB des de 2007. Ha dirigit i dirigeix projectes de R+D i altres projectes de tipus educatiu i social, sobre els quals ha fet diverses publicacions en l'àmbit nacional i internacional.

Des de 2003 és investigadora principal en diversos estudis competitius sobre la prevenció del consum de drogues i altres conductes problemàtiques, i sobre l'educació per a la competència familiar del Ministeri d'Economia i Competitivitat, i també de diverses investigacions europees en el context de la formació de formadors en prevenció de drogues, de la formació al llarg de tota la vida per a persones grans i de l'educació intergeneracional en diversos països europeus.

LYDIA SÁNCHEZ PRIETO

Cadis (1984). Llicenciada en Psicologia per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Experta en Intervenció en Qualitat de Vida de Gent Gran per la Universitat Nacional d'Educació a Distància. Màster universitari en Intervenció Socioeducativa en Menors i Família i màster en Intervenció Multidisciplinària per Trastorns de la Conducta Alimentària, Trastorns de la Personalitat i Trastorns Emocionals.

Professora associada del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB, i imparteix l'assignatura de Gerontologia Educativa. Treballa com a psicòloga general sanitària a l'Institut Clínic Manacor (Xarxa Assistencial Juaneda) des de 2010 i al Centre Es Pla des de 2016.

Ha treballat com a tècnica especialista de la Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal des de 2008 fins a 2013. Ha coordinat el màster en Atenció a la Dependència i Gerontologia de la UIB. Ha tutoritzat i coordinat cursos d'actualització professional en aspectes bàsics de la legislació i valoració de la dependència. Les seves línies principals de recerca són els programes de prevenció del consum de substàncies, trastorns de la conducta alimentària i violència de gènere en les dones grans. És secretària de l'*Anuari de l'envelliment de Illes Balears* des de 2009.